

Sääksiseuranta Pohjois-Savon tutkimusalueella 1971–2021

Ari Lyytikäinen

Johdanto

Tutkimuksessa on kolmas kvartaali hyvässä alussa. Kvartaali on tällaisessa pitkäaikaisessa seurannassa 25 vuoden jakso. Vuosittain tarkastettujen pesäpuiden määrä on kasvanut 1970-luvun alun 35:sta 2020-luvun alun noin 240:een. Pitkään asumatomaan olleita pesäpuita tarkastetaan muutamana vuoden välein. Säännöllisesti asutut pesät pyritään tarkastamaan joka vuosi. Pesäalustoja ja tekopesiä rakennetaan vuosittain korvaamaan pudonneita pesiä. Seuranta jatkuu todennäköisesti pitkälle tulevaisuuteen.

Valtakunnallisen sääksiseurannan alkaessa 1971 Pohjois-Savossa oli jo useana vuotena koottu tietoja pesäpuista. Toivo Räsänen oli aloittanut 1960-luvulla sääksenpoikasten rengastamisen muutamasta pesästä Kuopion ympäristössä. Jukka Kauppinen, Lyytikäinen ja Räsänen muodostivat ensimmäisen sääksitutkimusryhmän. Kauppinen suuntasi pian tieteellisen toimintansa vesilintulaskentoihin ja Räsänen joutui lopettamaan 1970-luvun lopussa. Tämän jälkeen pitkäaikaisimmat

Pohjois-Savon kalasääskitutkijat 1971–2021

Toivo Räsänen	1971–1980
Ari Lyytikäinen	1971–
Jukka Kauppinen	1971–1974
Heikki Väättäinen	1971–1973
Janne Taskinen	1979–2009
Kari Oittinen	1980–2017
Kalevi Rutonen	1997–
Kuutti Korhonen	2006–2012
Seppo Räsänen	2012–
Tapio Osala	2014–
Vesa Hyyryläinen	2015–
Tomi Hakkari	2018–
Harri Laakkonen	2020–

työjaksot Pohjois-Savon sääksien hyväksi ovat tehneet Janne Taskinen, Kalevi Rutonen ja Kari Oittinen.

Kalasääskikannan muutokset

Tiedossa olleiden asuttujen kalasääskireviirien määrä oli seurannan alussa tutkimusalueella 25–30. Ensimmäisen kymmenvuo-

tisjakson aikana ei tapahtunut merkittävää kasvua ja varsin vähän 1980-luvullakin. 1990-luvulla reviirien määrä kääntyi selvään, ei kuitenkaan kovin jyrkkään nousuun (Kuvio 1). Kasvu oli suurinta Pielaveden sekä Rautalampi-Suonenjoen alueilla, loivempaa mm. Sonkajärvellä, Leppävirralla ja Vehmersalmella. Kuopio oli 1980–2000 lähes sääksityhjiö (Lyytikäinen 1984, 1985). 2000-luvun alussa kasvu jatkui, vahvan kannan alueet vahvistuivat edelleen ja uusia pareja saapui pitkään tyhjiä olleille alueille. Kuopion seudulla kasvun alku ajoittuu 2000-luvun alkuvuosiin ja siitä nousu on ollut varsin jyrkkä. Pielavedellä ja Rautalammilla on viime vuosina havaittu tasaantumista.

Sadan reviirin raja ylittyi 2011, jolloin todettiin 103 asuttua pesää. Kannan vahvistuminen on siitä jatkunut tasaisesti. Vuosittain on havaittu keskimäärin viisi uutta asuttua reviiriä. Kasvu ei ole ollut aivan lineaarista. Monet satunnaiset tekijät vaikuttavat vuosittaiseen vaihteluun. Kun tarkastustehokkuus on pysynyt jokseenkin vakiona, voidaan seurannassa saatuja tuloksia kannan kasvusta pitää luotetta-

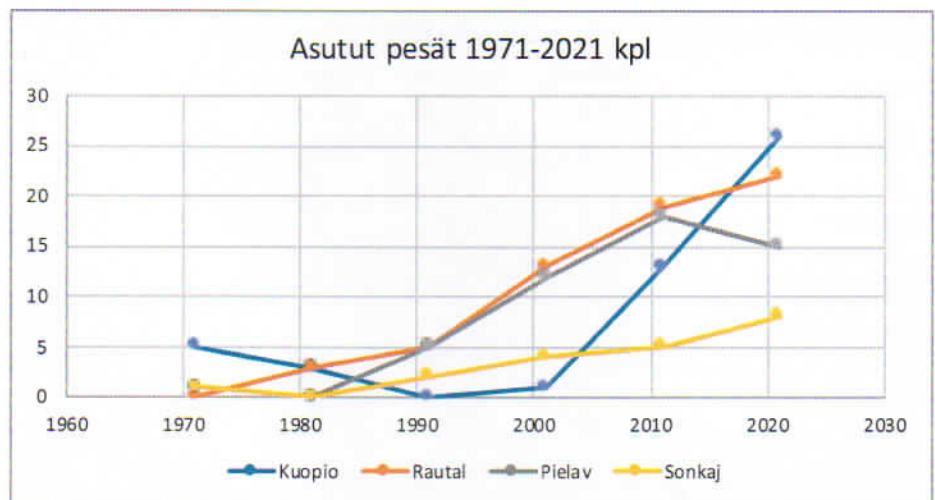
vina. Kunnittain tarkasteltuna maakunnan vahvimpia kalasääskialueita ovat Kuopio, Rautalampi, Pielavesi, Suonenjoki ja Sonkajärvi. Painopiste on siirtynyt maakunnan länsiosasta Kuopion seudulle. 2020-luvun alussa asuttujen reviirien määrä on noin 150 (Kuvio 2).

Pesimisympäristöjen muutos

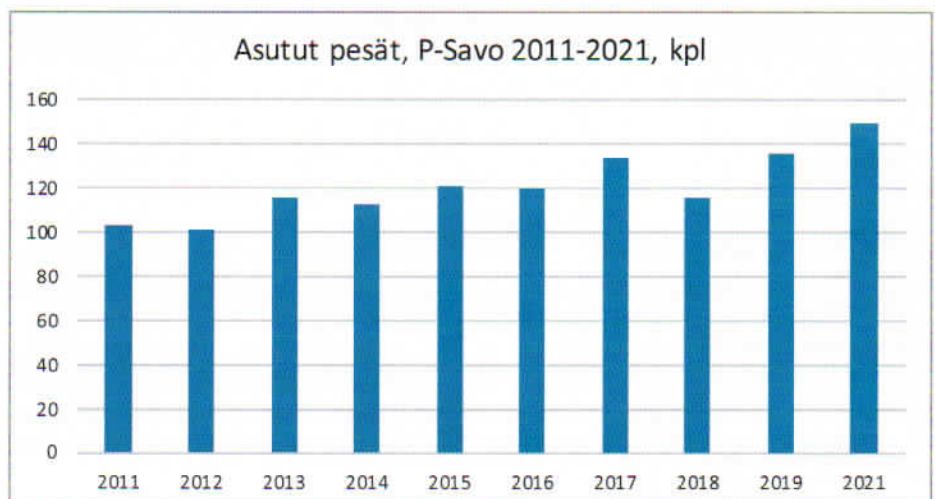
Tutkimusta aloitettaessa saatiin useita ilmoituksia vanhoista järviympäristön pesäpaikoista, joissa sääkset olivat yrittäneet pesiä vaihtelevalla menestyksellä. Suvasvedellä oli 1970-luvun alussa kaksi asuttua pesää, samoin Juurusvedellä. Suvasveden reviirit ovat säilyneet asuttuina nykypäiviin saakka. Juurusveden paikat autioituivat muutaman pesinnän jälkeen. Suurin osa pesistä oli asumattomilla metsäseuduilla, paikoin rämeillä.

Tutkimusjakson alussa valtaosa (67 %) Pohjois-Savossa tarkastetuista pesistä sijaitsi takamaiden metsissä suurissa hongissa tai korkeiden mäkien kolmionmittaustorneissa, 25 % saarissa ja rannoilla ja 8 % suo- ympäristöissä (Kauppinen & Lyytikäinen 1971). Runsassoisilla seuduilla suo- ympäristöjen osuus on koko ajan ollut suurempi. 1980-luvun alussa ei vielä ollut tapahtunut merkittäviä muutoksia (Lyytikäinen 1984, 1985). 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkuvuosina uusia pesiviä pareja ilmestyi hyvälle sääksibiotoopeille mm. Rautalammin-Suonenjoen-Tervon reittijärville, Keiteleelle ja Pielavedelle sekä Suvasvedelle. Muutamat Rautavaaran ja Sonkajärven vesistöt sekä Tuusniemen Juojärvi saivat myös pesivän kannan. Juurusveden vanhat pesäpuut otettiin käyttöön noin 25 vuoden jälkeen. 2000-luvun alussa ensimmäinen pari ilmeisesti lähes sataan vuoteen (Suomalainen 1908, Lyytikäinen 1986) asettui Pohjois-Kallavedelle Kuopion kaupunkialueen tuntumaan. Nyt alueella on yhdeksän pesivää paria. Vuonna 2007 todettiin ensimmäinen pesintä 1960-luvun lopun jälkeen Etelä-Kallavedellä. Tämän jälkeen kasvua on ollut keskimäärin yksi pari vuodessa, nyt 14–15 pesivää paria. Etelä-Kallaveden sääksipopulaatio lieneekin Rautalammin-Konneveden Etelä-Konneveden ohella yksi Suomen tiheimmistä. Näillä molemmilla järvillä sääksen menestymisen tukena on laajahko luonnonsuojelualue.

Runsastumisen myötä sääkset ovat siirtyneet pesimään suurten tai keskikokoisten järvien saariin ja niemiin, lajin alkuperäiseen pesimisympäristöön, vähitellen 1980-luvulla ja runsaammin 1990- ja 2000-luvuilla (Lyytikäinen 2008). Nykyisin havaitut uudet pesät ovat lähes poik-

Kuvio 1. Asutut kalasääsken pesät Kuopiossa, Rautalamilla, Pielavedellä ja Sonkajärvellä 1971–2021. Pisteet 10 vuoden välein.

Kuvio 2. Asuttujen kalasääsken pesien määrä Pohjois-Savossa vuosittain 2011–2021.

Kalasääsken pesä järvimaisemassa. Pesässä on kaksi isoa poikasta. Sonkajärvi, Haajaistenjärvi, heinäkuu 2020. © ARI LYYTIKÄINEN.

Kalasääski, pesimistulos Pohjois-Savossa 2021

Kunta	Asuttuja kpl	Asumatto- mia kpl	Tarkastet- tuja yht.	Poikueita yht.	Poikasia yht.	Poik./ as.p.	Poik./ poikue	Tarkastaja
Iisalmi	0	0	0	0	0	0,00	0,00	KR
Kaavi	5	4	9	4	8	1,60	2,00	SR
Keitele	3	3	6	3	4	1,33	1,33	TO, HL, TH
Kiuruvesi	1	0	1	1	3	3,00	3,00	KR
Kuopio, Kuopio	26	10	36	20	40	1,54	2,00	AL, TO, HL
Kuopio, Juankoski	3	2	5	3	8	2,67	2,67	TO, HL
Kuopio, Karttula	3	8	11	3	7	2,33	2,33	AL
Kuopio, Nilsia	2	2	4	2	6	3,00	3,00	TO, HL, SR
Kuopio, Vehmersalmi	9	2	11	3	7	0,78	2,33	AL
Kuopio, Maaninka	3	0	3	3	7	2,33	2,33	AL, TO, HL
Lapinlahti	3	1	4	3	7	2,33	2,33	TO, HL
Leppävirta	7	4	11	5	8	1,14	1,60	AL
Pielavesi	15	5	20	13	28	1,87	2,15	KR, TO, HL
Rautalampi	22	13	35	14	36	1,64	2,57	AL, TH
Rautavaara	6	1	7	5	10	1,67	2,00	AL, TO, HL
Siilinjärvi	5	3	8	4	8	1,60	2,00	TO, HL
Sonkajärvi	8	6	14	5	13	1,63	2,60	AL, VH
Suonenjoki	13	13	26	8	14	1,08	1,75	AL
Tervo	5	7	12	4	8	1,60	2,00	AL, TO, HL
Tuusniemi	4	2	6	4	8	2,00	2,00	AL, SR
Varkaus	2	5	7	2	2	1,00	1,00	AL
Vesanto	1	0	1	1	2	2,00	2,00	TH
Vieremä	3	1	4	3	5	1,67	1,67	VH
Yhteensä P-S 2021	149	92	241	113	239	1,60	2,12	

Taulukko 1. Kalasääsken pesimistulos kunnittain Pohjois-Savossa 2021. Kuopio ja sen liitoskunnat ovat omilla riveillään. AL=Ari Lyytikäinen KR=Kalevi Rutonen SR=Seppo Räsänen TO=Tapio Osala VH=Vesa Hyyryläinen TH=Tomi Hakkari HL=Harri Laakkonen

Kalasääsken poikue. Kuopio, Pohjois-Kallavesi, heinäkuu 2020. ©ARI LYYTIKÄINEN

keuksetta järviympäristöissä. Suoympäristössä pesiä on vielä muutamia mm. Rautavaaralla, Sonkajärvellä, Pielavedellä ja Suonenjoella. Usein näissäkkin on vesistö melko lähellä. Noin 35 vuoden kehityksen tuloksena pesimismaisemien jakauma on jokseenkin päinvastainen kuin tutkimuksen alussa; karkeasti 80 % järvillä, 15 % soilla ja 5 % metsissä. Sama kehitys on havaittu muuallakin Järvi-Suomessa, mm. Etelä-Savossa ja Päijät-Hämeessä sekä Uudellamaalla (Saurola 2017, Rautiainen 2021).

Myrskytuhojen vuosi 2021, parimäärä kasvoi, pesimistulos keskinkertainen

Pesimiskaudella 2021 tarkastettiin maakunnan alueella 241 kalasääsken pesäpuuta. Asutuksi todettiin 149 pesää, 13 enemmän kuin kaksi vuotta aikaisemmin. Pesimistulos kuitenkin jäi huonommaksi. Runsaimmin uusia pesiä havaittiin Kuopion ympäristössä Kallavedellä. Lievä kannan vahvistuminen jatkui Ylä- ja Koillis-Savon alueilla.

Pesimistulos (poikasten määrä/asuttu pesä) on tutkimuksen aikana vaihdellut välillä 1.5–1.8. Vuoden 2021 tulos 1.60 poikasta on selvästi pienempi kuin vuoden 2019 hyvä tulos 1.84. Se on kuitenkin lähellä pitkäaikaista keskiarvoa. Havaittujen poikueiden määrä 113 on pienempi kuin vuonna 2019 (115) samoin poikasten määrä, noin 239 (250). Noin 125 poikasta rengastettiin, loput kuvattiin dronella tai havaittiin lentopoikasina.

Tuloksessa on huomattavaa alueellista vaihtelua. Pielavedellä pesinnät tuottivat keskimääräistä paremmin poikasia, 1.87 / pesintäyritys. Maaningalla, Lapinlahdella ja Tuusniemellä pesinnät onnistuivat myös hyvin. Pesimiskausi oli sääoloiltaan muuten melko suotuista, mutta kesäkuun lopun kovat myrskyt riepottelivat pesiä hajalle mm. Keiteleellä (Tapio Osala, kirj. ilm.), Leppävirralla, Vehmersalmella ja Varkaudessa, pesimistulos vain 0,78–1,33 / pesintäyritys. 14–15 selvästi tai todennäköisesti myrskyn tuhoamaa pesintää havaittiin tarkastuksissa. Pienten pesäpoikasten kuolleisuus on myös saattanut kasvaa kesäkuun lopun hellepäivinä. Keskeytyneitä pesintäyrityksiä todettiin tavanomaista enemmän (Taulukko 1).

Kiitokset

Rengastajatoverit ovat hoitaneet vastuualueensa kiitettävästi suuria ponnistuksia ja valtavaa sitoutumista vaativassa tutkimustehtävässä. Tutkimuksen aikana lukuisat luonto- ja lintuharrastajat, kesä-

Uusi pesäalusta ja tekopesä vanhan pesäpuun latvassa, josta pesä oli pudonnut edellisellä syksynä. Rautalampi, Niinivesi. Maaliskuu 2021. © ARI LYYTIKÄINEN.

mökkien asukkaat ja paikalliset ihmiset ovat ilmoittaneet havaitsemiaan uusia kalasääsken pesiä, joko suoraan tutkijoille tai alkuvuosina Kuopion Museolle, viime aikoina hyvin paljon Luonnontieteelliselle keskusmuseolle (petolintuseuranta@luomus.fi) tai Sääksisäätiölle (saaksi@saaksisaatio.fi). 1970-luvun aktiivisena havaintojen ilmoittajana kunnostautui erityisesti Eino I. Hyvärinen (Pielavesi), usein myös kumppanina kirjoittajan maastoretkillä. 1990-luvulta lähtien uusia pesiä ovat ilmoittaneet varsinkin Jorma Tuomainen (Kuopio), Olli Korhonen (Suonenjoki) ja Pekka Jalkanen (Suonenjoki). 1970- ja 1980-luvuilla tekopesien rakentamisessa ja tarkastusretkillä avustivat mm. Pekka Tenhunen (Kuopio/Tuusniemi), Reino Koponen (Leppävirta), Kari Eskelinen (Kuopio), Paavo Eskelinen (Kuopio) ja Vilho Kankkunen (Varkaus/Joroinen).

Seurannan kuluessa Pohjois-Savon tutkijat ovat ilmoittaneet Luonnontieteellisen keskusmuseon sääksirekisteriin noin 9750 pesätarkastusta. Osa tästä määrästä on laajareviirisillä tutkijoilla (Hakkari, Hyyryläinen, Lyytikäinen) myös naapurimaakunnista. Seuranta ja poikasten rengastaminen sekä tekopesien rakentaminen on koko ajan ollut vapaaehtoistoimintaa. Merkitävänä apuna ovat olleet ajoittain saadut stipendit ja apurahat: Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys, yhdistetty stipendirahasto 1984, stipendi (Lyytikäinen), 2017 ja 2018 luontosataset (Osala), 2019 ja 2021 jäsenapurahat (Osala) sekä Sääksisäätiö 1996 stipendi (Lyytikäinen).

Kirjallisuus

- Kauppinen, J. & Lyytikäinen, A. 1971. Kalasääsken pesiminen Pohjois-Savossa. *Savon Luonto* 4, 13–19.
- Lyytikäinen, A. 1984. Kalasääsken pesiminen Kuopion läänissä 1980-luvun alussa. *Siivekäs* 3 (3), 81–87.
- Lyytikäinen, A. 1985. Kalasääsken pesiminen Pohjois-Savossa 1984–1985. *Siivekäs* 6 (2), 38–41.
- Lyytikäinen, A. 1986. Pohjois-Kallaveden vesimaiseman ja linnuston kehityksestä. Summary: Changes in the lake landscape of North Kallavesi and its avian fauna. *Savon Luonto, ALE Fennica* 4, 1–18.
- Lyytikäinen, A. 2008. Kalasääsken pesimisympäristöt ja niiden tila Itä-Suomessa 1970–2007. Rengastajan vuosikirja 2008, 30–33.
- Rautiainen, S. 2021. Sääksen asuinsijoilta eteläisen Päijänteen rannoilta ja metsistä. Sääksirengastaja Pentti Alhon sääksimuistoja 1960-luvulta ja 1970-luvun alusta. 8 s.
- Saurola, P. 2017. Suomen sääkset 1971–2016. Summary: Finish Ospreys (Pandion haliaetus) 1971–2016. Linnut-vuosikirja 2016, 32–41.
- Suomalainen, E.W. 1908. Kallaveden seudun linnusto. Topografinen tutkielma. Referat: Über die Vogelfauna der Umgebungen des Kallavesi-Sees in nördlichen Savo (Savolaks), Finnland. Eine topographische Studie. *Acta Societatis pro Fauna et Flora Fennica* 31 (5). 150 s.